

UDK:740

Zafar TUYCHIIYEV,

Halima Xudoyberdiyeva nomidagi ijod maktabi tarix fani o'qituvchisi

E-mail: tuychiyevzafar1984@gmail.com

Alfragananus universiteti dotsenti, f.f.d M. Xujayev taqrizi asosida.

SOCIO-PHILOSOPHICAL ESSENCE OF THE IDEAS OF SUFISM

Annotation

This article analyzes the emergence and development of Sufism from a scientific point of view, and comments on its historical stages and ideological foundations. The socio-philosophical aspects of the basic principles of Sufism have been studied.

Key words: Purity, unity of being, self-discipline, asceticism, asceticism, Sharia, takikat, murshid, murid, marifat, truth.

СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКАЯ СУЩНОСТЬ ИДЕЙ СУФИЗМА

Аннотация

В данной статье с научной точки зрения анализируется возникновение и развитие суфизма, высказываются комментарии к его историческим этапам и идеологическим основам. Изучены социально-философские аспекты основных принципов суфизма.

Ключевые слова: Чистота, единство бытия, самодисциплина, аскетизм, аскетизм, шариат, такикат, муршид, мюрид, марифат, истина.

SO‘FIYLIK G‘OYASINING IJTIMOYIY-FALSAFIY MOHIYATI

Annotatsiya

Mazkur maqolada So‘fiylikning vujudga kelishi va rivojlanishi ilmiy nuqtayi nazardan tahlil qilingan, qolaversa, uning tarixiy bosqichlari va g‘oyaviy asoslariga doir mulohazalar ifodalangan. So‘fiylikning asosiy tamoyillarining ijtimoiy-falsafiy mohiyatiga xos jihatlari o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: Poklik, vahdatul vujud, nafs tarbiyasi, zuxd, zohidlik, shariat, taqiqat, murshid, murid, marifat, haqiqat.

Kirish. So‘fiylik g‘oyasining vujudga kelishi va rivojlanishi Islom falsafasi va madaniyatida muhim ahamiyatga ega. Uning ilmiy tahlilida arab faylasufi Ibn Arabiyning hissasi nihoyatda katta, chunki u so‘fiylik monizm va panteizmning nazariy asoslarini ishlab chiqardi. Uning “vahdatul vujud” (yagona mavjudlik) konsepsiyasi asosiy va falsafiy jihatdan muhim g‘oyalardan biridir.

Tasavvufda inson qalbining Allohga bo‘lgan yaqinligini oshirish uchun nafsni tozalash, ya’ni tazkiya (تزكية) juda muhim rol o‘ynaydi. So‘fiylar o‘z qalbini poklash orqali Alloh bilan yaqin aloqada bo‘lishga intilishadi. Shuningdek, "tasavvuf" so‘zi Muhammad (s.a.v.) davridagi ahl as-suffa guruhidan kelib chiqqan deb taxmin qilinadi. Bu guruh Muhammad (s.a.v.) masjidida yashagan va doimiy ravishda zikr va ibodat bilan mashg‘ul bo‘lgan kishilardan iborat edi. Ular, masjidda bir joyda to‘planib, ibodat qilishgan va shunga ko‘ra birinchi so‘fiylar deb qaralgan. Tasavvuf Islom dinining botiniy qirralarini aks ettiradi va unda Allohga bo‘lgan muhabbat va yaqinlikni oshirish uchun ruhiy o‘zgarishlar, qalbni poklash va nafs bilan kurashish asosiy maqsad sanaladi. Boshqa bir ta’rifda bu so‘z ahl as-suffa (“suffa ahli”) atamasidan kelib chiqqan deb taxmin qilingan va Muhammad alayhissalomning sahobalarining guruhi muntazam ravishda zikr yig‘inlarini o‘tkazar edilar. Masjid an-Nabaviyda o‘tirgan bu erkak va ayollarni ba’zilar birinchi so‘fiylar deb biladilar[1].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Ilk o‘rta asrlardagi buyuk mutafakkirlarimizdan biri Abu Abdulloh Muhammad ibn Ali ibn Hasan ibn Bashir at-Termiziy o‘zining yetuk donishmandligi, ilm-fanning turli sohalarida mashhur bo‘lgani uchun uni zamondoshlari al-Hakim deb ardoqlaganlar. Tasavvuf tarixida esa Hakimiya tariqati asoschisi sifatida mashhur bo‘lgan. Ba’zi mutaxassislar bu tariqatning

mukammalligini e’tirof etib, uni hatto mazhab deb ham ta’riflaganlar [2].

Ibn Arabiyning fikriga ko‘ra, dunyo va Alloh o‘rtasidagi bog‘liqlik ratsional tushuntirishlar orqali emas, balki intuitiv tushunish orqali anglash mumkin. Bu g‘oya so‘fiylikning mistik tarafini aniqlashga yordam beradi. Abdulkarim Jimiy «Borliqning yaratilgandan beri komil inson bordir va uning o‘ziga xos haqiqati bor. Asli ismi Muhammad bo‘lib, har asrda boshqa suratda va boshqa nomlar bilan ko‘rinadi. Dunyo yaratilganidan beri har xil payg‘ambarlar shaklida ko‘ringan ham komil insondir. Muhammad Alayhissalom har xil suratda ko‘rinish qudratiga ega. Har zamon insonlarning eng komil suratiga kirib, ularning sha’nini yuksaltiradi. Suratiga kirgan kishilar zohiran uning xalifalari, botinan esa -ularning haqiqatidir» [3], – deb yozadi.

So‘fiylik faqat nazariy doirada qolmagan, balki amaliy jihatdan ham rivojlangan. Bu esa so‘fiylik tarikatlari va jamoatlarining paydo bo‘lishiga olib keldi. Har bir tarikat o‘ziga xos o‘quv tizimi, rituallari va muqarrar yo‘llar orqali dindorlarni Allohga yaqinlashtirishga harakat qiladi. Tarikatlar so‘fiylik g‘oyalarini tarqatish va uning amaliy jihatlari shakllantirishda muhim rol o‘ynagan. Islom taraqqiyotida tasavvuf ilmining o‘rni beqiyosdir. Buxorolik ajdodlarimizdan shayx al-Kolobodiy (tug‘ilgan yili ma’lum emas, milod. 991-yil vafot etgan) birinchi bo‘lib tasavvuf faniga ilmiy asos solgan buyuk mutafakkirdir [4].

So‘fiylik g‘oyasining paydo bo‘lishi va rivojlanishi, ko‘plab tadqiqotchilarning fikricha, islom dinining ilk diniy va mistik tajribalari bilan chambarchas bog‘liq. Muqaddas Payg‘ambar Muhammad (s.a.v.) ning yuksak ruhiy holiyoti va u bilan bog‘liq ko‘rsatmalar so‘fiylar uchun yuksak ideal va yo‘lboshchi bo‘lib xizmat qilgan. Sufizm paydo bo‘lgan davrda islom jamiyatida diniy va ma’naviy hayotning

shakllanishi va uning chuqurliklariga kirib borish jarayoni tez sur'atlarda kechdi. "Markaziy Osiyo tasavvufi hanafiylik an'analari asosida shakllangan. Bu esa hududda muhaddislar, mufasssirlar, faqihlar, mutakallimlar, ulamolarning aksariyati zohid bo'lganliklari bilan izohlanadi. Bu ta'limotlarning shariatda o'z o'zini bo'lib, ular ortodoks islom an'analari doirasida talqin qilingan. Markaziy Osiyoda yashab ijod etgan mutasavviflar islom ta'limotining markaziy muammolarini o'z g'oya va qarashlarining asosiy nuqtasiga aylantirishgan. Ularning inson kamolotida maqomlar, tana va ruh pokligi, axloqiy poklik va nafs tarbiyasi haqidagi g'oya va qarashlari hozirgi kunda ham ustovur g'oyalari hisoblanadi" [5].

Tadqiqot metodologiyasi. So'fiylar ilk marotaba o'zlarining diniy hayotida Allohning borlig'ini to'liq his qilish, u bilan yordam berish yo'lida qurbon bo'lish va ishq-muhabbat tuyg'usi orqali yaqinlashishga harakat qilishdi. So'fiylik nazariyasiga ko'ra, insonning nafi, ya'ni uning egosi, barcha tana istaklari va hirsrlarining markazidir va bundan to'liq xalos bo'lish uchun so'fiylar nafsni tarbiya qilishning turli usullarini ishlab chiqqanlar. Mazkur jarayonlarda so'fiy ustoz va shogird munosabatlari muhim ahamiyatga ega bo'lib, ustozning ruhiy yetakchilik rolini bajargan.

Ibn Arabiyning ta'limoti so'fiylikda muhim o'rin tutadi. Uning fikricha, Alloh bir vaqtning o'zida ham transsendent (oliy va inson tafakkuridan tashqarida), ham immanent (o'zi yaratgan borliqda mavjud) ekanligi tasdiqlanadi. So'fiylarning ma'naviy safarlari orqali insoniyatning eng yuksak maqsadi Alloh bilan birlashishga intilishdan iboratdir. Ibn Arabiyning antologik monizm nazariyasiga ko'ra, Alloh borliqning har bir qismida o'zining zohirini ifoda etadi. Bundan kelib chiqadigan fikr shundaki, inson o'z nafsini anglashi orqali Allohni ham anglashi mumkin. Shunday qilib, so'fiylik falsafasi insonning ruhiy tajribalari orqali Allohga yaqinlashish va uning zohiriy sirlarini anglashga qaratilgan, bunda nafsdan voz kechish va to'liq Allohga yondashuv ruhiy yuksalishning asosiy tamoyillaridan biri bo'lib hisoblanadi. «Tasavvuf – nafs tarbiyasi, islomning haqiqati, asosi, jon tomiridir. Nafs tarbiyalangach, kishi savobtalab va foydali bir insonga aylanadi. Tasavvuf taqvo yo'lidir. Bu – qo'rqish, saqlanish degani... Kishi Allohdan qo'rqib, gunohlardan, haromlardan, Alloh yoqirmagan ishlardan o'z nafsini tiygani uchun taqvo yo'li deyiladi...» [6].

Sufizmning vujudga kelishi va rivojlanishini ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilish uchun uning tarixiy bosqichlari va g'oyaviy asoslariga e'tibor qaratish zarur. Sufizm (tasavvuf) — bu, avvalo, islomdagi asketizm (zuxd) asosida shakllangan mistik-asketik yo'nalish bo'lib, uning asl maqsadi insonning ichki ma'naviy tozaligiga erishish va Alloh bilan bevosita ruhiy bog'lanishga yo'l topishdan iborat.

Sufizm tarixining bosqichlari:

Asketizm (Zuxd) davri: Bu davr VIII-IX asrlargacha davom etgan. Asketizm musulmonlarning ilk zohidlik va ruhiy poklanishga intilishlari bilan bog'liq bo'lib, uning maqsadi dunyoviy lazatlardan voz kechib, Allohga yaqinlashish edi. Bu davrda asketizm va zohidlik, ayniqsa, shaxsiy ibodatlar va ruhiy mashg'ulotlar orqali amalga oshirilgan. Mazkur davrdagi ta'limotlar hali shakllangan tizimga ega emas edi, lekin kelajakda so'fiylikning asoslarini yaratdi.

Sufizm (Tasavvuf) davri: IX-XII asrlarda sufizm falsafiy va mistik ta'limot sifatida rivojlanib, murshid (ustoz) va myurid (shogird) tizimiga asoslangan. Bu davrda tasavvuf adabiy va estetik shakl oldi. So'fiylar insonning ma'naviy rivojlanishini o'rganib, uning Alloh bilan bog'lanish jarayonidagi bosqichlarni tushuntirishga harakat qildilar. Ushbu bosqichlarda eng mashhur vakillardan biri Junayd Bag'dodiy va Boyazid Bistomiy hisoblanadi.

So'fiylik birodarliklari (Tarikatlar) davri: XII—XIII asrlarda so'fiylikda tarikatlar shakllana boshladi, bu vaqtda so'fiylik keng xalq ommasi o'rtasida ham tarqaldi. Mazkur davrda sufizmning ezoterik va falsafiy tomonlari yanada rivojlanib, bir qator yirik tariqatlar (Mavlaviya, Qodiriya, Naqshbandiya va h.k.) paydo bo'ldi. Tarikatlar orqali so'fiylik ijtimoiy hayotning har bir jabhasiga kirib bordi, shu jumladan adabiyot, musiqa va san'atda ham uning ta'siri kuchaydi.

Sufizm insonning ichki dunyosiga kirib, uni ma'naviy yuksaklikka yetkazishni maqsad qilgan. Shuning uchun u nafaqat diniy, balki axloqiy, estetik va ma'rifiy sohalariga ham ta'sir ko'rsatgan. So'fiylik adabiyot va musiqa o'zining yuksak poetik va ruhiy mazmuni bilan tanilgan. So'fiylik inson qalbini, uning ma'naviy salohiyatini yuksaltirishga alohida e'tibor qaratganlar. Masalan, Jaloliddin Rumiy va Shayx Attorning she'riyati so'fiylik ruhini aks ettirib, insonni Allohga muhabbat va ruhiy bog'lanish orqali ma'naviy kamolotga chorlaydi.

Sufizm ilmiy-falsafiy qarashlar nuqtai nazaridan ham qiziqarlidir. U diniy-falsafiy to'lqin sifatida inson tabiati, uning ma'naviy va axloqiy rivojlanishi, ruhiy kamolotga erishish jarayonlarini tushuntirib beradi. So'fiylikdagi fikrlar inson ruhiyati va Alloh bilan bog'lanishni tushuntirishda yuqori ahamiyatga ega bo'lib, ular insonning ma'naviy holi, qalb va ruhiy jarayonlarni o'rganishga turtki beradi. So'fiylik ta'limoti orqali yuzaga kelgan fikr va g'oyalari falsafa, axloq, adabiyot, san'at va madaniyat sohalariga juda katta ta'sir ko'rsatgan. «Tasavvuf – uzoq asrlar davomida xalqimiz ma'naviyatini boyitishga, uning ijtimoiy tafakkuri ezgu g'oyalar asosida shakllanishiga xizmat qilib kelgan diniy va dunyoviy qarashlar uyg'unligidan iborat ta'limotdir. Mintaqa san'at va madaniyati, adabiyot va falsafiy fanlari rivojida uning ta'siri beqiyos» [7].

So'fiylik O'zbekiston sharoitida ko'p asrlar davomida shakllangan va rivojlangan diniy-falsafiy yo'nalish bo'lib, u jamiyatda ham ma'naviy, ham madaniy hayotda muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Islom dinining arab olamida kengayishi davrida ba'zi musulmonlar faqat shariat qoidalariga amal qilishga urg'u berib, ma'naviy hayotga yetarlicha e'tibor qaratmay qo'yganlar. Bu holat ko'plab olimlar tomonidan islomning haqiqiy qiymatlariga qaytish va ma'naviy qadriyatlarini mustahkamlash chaqiriqlariga olib kelgan.

Islom dini VIII-IX asrlarda tezlik bilan kengayib, turli mintaqalarda o'z ta'sirini o'rnatgan davrda tasavvuf (so'fiylik) G'arb mintaqalarida (Yegipet, Suriya, Iroq) shakllana boshlagan. O'rta asrlar mobaynida bu yo'nalish, boshqa dinlarning asketik harakatlaridan ta'sirlangan holda, yangi diniy va falsafiy ta'limot sifatida rivojlandi. O'zbekiston hududida so'fiylik Zardushtiylik, Manixeylik, va Nestorianlik kabi mahalliy dinlar bilan o'zaro ta'sirlashgan holda rivojlangan.

O'zbekistonning ko'plab shaharlari, xususan, Samarqand, Buxoro va Xiva kabi tarixiy markazlar so'fiylik madaniyatining rivojlanishida muhim o'rin tutgan. So'fiylik ordenlari, ayniqsa, Kubraviya, Yasaviya va Naqshbandiya, bu hududda shakllangan bo'lib, ularning ta'siri madaniy va diniy hayotga juda chuqur singib ketgan.

So'fiylik yo'lida ma'naviy rivojlanish to'rt bosqichda amalga oshadi:

Shariat – islom qonunlariga amal qilish;

Tarikat – murshid yoki ustozga bo'ysungan holda o'z nafsini tarbiya qilish;

Marifat – Allohni anglashga intilish;

Haqiqat – haqiqatni to'liq tushunish va unga yetish.

O'zbekistonda so'fiylikning o'ziga xos xususiyati, uning mahalliy an'analar va diniy jamoatlar bilan birlashgan holda rivojlanishi hisoblanadi. Maxsus tartib-qoidalari va udumlari bo'lgan so'fiylik ordenlari mahalliy jamoalarda juda

katta ta'sirga ega bo'lgan va ularning faoliyati jamiyatning ma'naviy-axloqiy rivojlanishiga yordam bergan. Bu ordenlar faqat diniy faoliyat bilan cheklanmay, ayni paytda jamiyatdagi ijtimoiy himoya, ma'naviy qadriyatlarni saqlash va fuqarolar o'rtasidagi o'zaro hamjihatlikni mustahkamlashga xizmat qilgan.

O'zbekistondagi so'fiylik an'analari bilan bog'liq tarixiy yodgorliklar ham katta ahamiyatga ega. Misol uchun, Buxorodagi Bahovuddin Naqshbandiy majmuasi, Samarqanddagi Xoja Ahror maqbarasi va Toshkentdagi Shayx Zaynuddin Bobo maqbarasi O'zbekistonning boy so'fiylik merosidan dalolat beradi. So'fiylik O'zbekistonning ijtimoiy va madaniy hayotiga juda katta ta'sir ko'rsatgan va bu yo'nalishning qiymatlari milliy ma'naviyat va axloq tamoyillariga chuqur singgan. So'fiylikning inson ma'naviy rivojlanishiga qaratilgan yondashuvi, uning yordamida insoniyat nafaqat moddiy dunyoning qiymatlarini qayta ko'rib chiqadi, balki ma'naviy yetilganlikka ham intiladi. Shu sababli, O'zbekistonda so'fiylik mahalliy an'analarga va madaniy tamoyillarga asoslangan holda, ma'naviyat va axloqning yuqori qadriyatlarini bilan bog'liq ilmiy, falsafiy va madaniy yo'nalish bo'lib, jamiyatning har bir sohasida o'z ta'sirini saqlab qolgan.

So'fiylikning paydo bo'lishi: IX-X asrlarda O'rta Osiyoda ilk so'fiy jamoalari paydo bo'la boshlagan. Bu davrda islomiy g'oyalar butun mintaqaga keng tarqaldi, ayniqsa, shaharlarda, ilm-fan rivojlangan davrda so'fiylikning tarkib topishi kuzatilgan. Bu jarayon O'zbekistondagi yirik shaharlar, jumladan, Buxoro, Samarqand va Xorazmda asosan ilmiy markazlar sifatida katta ahamiyatga ega bo'ldi. Masalan, Buxoro mashhur so'fiy Abdulxoliq G'ijduvoniyning vatani hisoblanadi.

So'fiylikning falsafiy mazmuni insoniyat va Alloh o'rtasidagi ma'naviy aloqaga asoslanadi. Unda zohiriy amallardan ko'ra ichki ruhiy holat va sevgi (mahabbat) birinchi o'ringa qo'yilgan. So'fiylar nafsni tarbiyalash, o'zini kamolga yetkazish, poklik va Allohni tanishga intilish orqali, ma'naviy yuksalishga erishish yo'lini tanlaydilar. O'zbekistondagi so'fiylar, xususan, Bahouddin Naqshbandiy kabi shaxslar o'z ta'limotlarida insonlarning axloqiy tarbiyasiga, ijtimoiy adolatga va tinchlikka alohida e'tibor qaratganlar. Bu gumanistik g'oyalar ko'p asrlar davomida o'zbek jamiyatida muhim o'rin tutdi.

Tahlil va natijalar. Tasavvufshunos olim U.Turar manbalarda zikr etilgan asosiy qarashlarni quyidagicha tasniflaydi:

a) Tasavvuf so'zi «As'hobi suffa»dan paydo bo'lgan. Bu nuqtayi nazarga ko'ra, so'fiylar holu harakatlar bilan As'hobi suffaga o'xshaydilar. Zero, as'hobi suffa (supa) ko'p vaqtlarini Masjidi Nabaviyning suffa (supa)sida ibodatu zikr bilan o'tkazganlar.

Biroq as'hobi suffa bilan so'fiylarning yashash tarzi bir-birlariga o'xshash bo'lsa-da, asos jihatidan bu qarash to'g'ri emas.

b) Tasavvuf kalimasi «Saff»dan paydo bo'lgan. So'fiylar Allohning roziligiga muvofiq yashaganliklari tufayli oxirtda Alloh xuzurida oldingi safda turadilar, degan tushunchadan paydo bo'lgan. Bu nuqtai nazar ham kelib chiqishi jihatidan to'g'ri emas.

v) «Banu sufa»ga nisbat berilib, so'fiy deyilgan. Banu Sufa Mudor qabilasiga mansub bo'lib, Ka'batullohga xizmat qilib, Alloh roziligi uchun xalqqa xizmat qilgan va astoydil ibodatga berilgan bir sulolaning ismidir. So'fiylar tabiati jihatidan ularga o'xshatilib, bu qarash olg'a surilgan. Kelib chiqish qoidasiga muvofiq bo'lsa-da, bu qabila Islomdan avval bo'lgani, Islomdan keyin u haqda so'z yuritilganligi bois, so'fiylarning o'xshatilishi ham o'rinsiz. Agar bu qarash to'g'ri bo'lganida edi, so'fiy so'zi sahobalar davridayoq ishlatilgan bo'lishi kerak edi.

g) So'fiy kalimasining asli «safoviy» bo'lib, talaffuzi qiyin bo'lgani uchun «vov» bilan «fa» o'rin almashgan. Bu qarash ham e'tiborga loyiq emas.

d) So'fiy so'zi «Safu» yoki «savf»dan kelib chiqqan deb aytiladi. Bu qarashga ko'ra, so'fiy dunyoviy kirlardan qalbi tozalanib, poklangani uchun bu nomga sazovor bo'lgan. Imom Qumayriy ushbu qarash tarafdori. Bu da'vo kelib chiqish qoidasiga muvofiq emas.

ye) Tasavvuf, bir yoqlama bo'lish, yuz o'chirish ma'nolarini bildiruvchi «savf» so'zidan olingan deyiladi. Allohga erishganlar mosivodan yuz o'g'irganlari uchun ularga so'fiy, yurgan yo'llariga esa tasavvuf deyilgan.

yo) So'fiy kalimasi yunoncha «hikmat» (falsafa) ma'nosini bildiradigan «sofos-sofiya»dan olingan... Olim No'ldeke ham yunonchadagi «S» xarfining arabchaga «sin» shaklda o'tganini, so'fiy esa yunonchadan olingan bo'lsa edi, «sod» bilan emas, «sin» bilan yozilishi kerakligini aytgan.

j) So'fiy kalimasi jun, yung ma'nosidagi «suf» so'zidan olingan. Rangsiz, dag'al jundan tikilgan libos kiyimoq u davrlarda gunohdan pushaymon bo'lishning alomati edi. Muhibiyning fikricha, junli libos kibni o'ldirib, odamni kamtarin qiladi. Malik ibn Dinor, Utba va Sufyoni Savriylarning junli libos kiyganliklari rivoyat qilinadi. Anas ibn Molikdan rivoyat qilishlaricha, «Payg'ambar alayhissalom bir kishining da'vatiga ijobat qilib, eshagiga minar va junli kiyim kiyib borar edilar. So'fiylar ham junli kiyim – payg'ambarlarning kiyimi va tavoze belgisi bo'lganidek junli libos kiyardilar. Oq rangli junli kiyim kiyish xijriy III asrdan e'tiboran so'fiylar tomonidan rasmiy libos sifatida maqbul ko'rilgan» [8].

Xulosa va takliflar. So'fiylik o'zining insoniyatga va jamiyatga munosabati bilan ijtimoiy adolat, kamtarlik, zulmga qarshi kurash g'oyalarini ko'targan. Axmat Yassaviy kabi so'fiylar xalq ichidagi muammolarga, ayniqsa, to'g'ri yo'lga chaqirish va ichki ma'naviyatni tiklashga e'tibor qaratganlar. So'fiylik hech qachon kuch ishlatish yoki zo'rvonlikka yo'l qo'ymagan. Ayni vaqtda zamonaviy din ekstremizmi va terrorizmga qarshi ideologik jihatdan kurashda so'fiylik g'oyalari muhim ahamiyatga ega. So'fiylikning gumanizm va ma'rifatga chaqiruvchi g'oyalari ekstremistik harakatlarning tubdan noto'g'ri ekanligini ko'rsatib beradi. Umuman olganda, so'fiylikning O'zbekiston sharoitida paydo bo'lishi va rivojlanishi uzoq asrlarga borib taqaladi. Uning gumanistik g'oyalari jamiyatni ma'naviy yuksalishga, insonlar o'rtasidagi tinchlik va hamjihatlikka chaqiradi. Shu jihatlarni inobatga olgan holda bu mavzu doirasida yanada chuqurroq tadqiqot ishlarini olib borish ehtiyojini tug'diradi.

ADABIYOTLAR

1. Brown, Jonathan A.C. Hadith: Muhammad's Legacy in the Medieval and Modern World. Oneworld Publications (Kindle edition), 2009. 180 b.
2. Уватов У. Ал-Ҳаким ат-Термизий. – Тошкент: Маънавият, 2014. –Б. 29.
3. Турар.Усмон Тасаввуф тарихи.- Тошкент: Истиқлол. 1999. –Б. 21, 22, 140.
4. Шайх ал Колободий «Тасаввуф сарчашмаси» таржимон Отакул Мавлонкул ўғли ва Мавлуда Отакул кизи. Т.:Ғафур Фулом номидаги «Адабиёт ва санъат» нашриёти. 2002. -144 б.
5. https://uniwork.buxdu.uz/resurs/13272_1_FFEF609F6C7A16D3AFC28D5B05858A4F9510736A.pdf
6. Жўшон Маҳмуд Аъсад. Ислом, Тасаввуф ва ахлоқ. –Т. Истиқлол. 2000. 168 б.

7. Комилов Н. Тасаввуф ёки комил инсон ахлоқи. Биринчи китоб. Тошкент: Ёзувчи, 1996. –Б. 5.
8. Жўшон Маҳмуд Аъсад. Тасаввуф ва нафс тарбияси. Тошкент: Чўлпон, 2000. –Б. 30-31.